

VARGA LÁSZLÓ

A legokosabb befektetés

A kisgyermekkor, a gyermekkor, az emberi élet első éveinek értelmezésében és megértésében az utóbbi években paradigmaticus változások következtek be. A legújabb hazai és külföldi kutatásokból a gyermekkor egész egyéni életutat alapjaiban meghatározó jelentősége olvasható ki. A gyermekek fejlődése, nevelése egy nemzet gyarapodásának, a gazdaság fejlődésének kritikus kérdése, mivel csak a boldog, kiegyensúlyozott és jó képességű gyermekek válhatnak alapjává egy prosperáló, hosszú távon fenntartható társadalomnak. Amikor okos módon befektetünk gyermeinkbe és családjainkba, a következő generáció azt biztosan visszafizeti. Ha széles perspektívából tekintünk a kisgyermekre, akkor elmondhatjuk, hogy a mai gyermekek a holnap polgárai, dolgozói és szülői, a jövő társadalmának és a gazdaság fejlődésének megalapozói. Központi kérdés, hogy mit adunk és mit nem adunk gyermekeinknek életük első esztendeiben. Az okos korai befektetések egyfajta kulcs a boldog emberi élet megalapozásához, így a vállunkon nyugszik a háttartalan és kiaknázzhatatlan lehetőség és a rendkívüli felelősség, hiszen a korai évek örökké tartanak.

Gyermekek a harmadik évezredben

Globalizációs világunkban az évszázados gyermek-felnőtt modell átalakulóban van. Posztmodern bizonytalanság, értékek relativizálódása, követhetetlen élettempó, új családmodell, a nemi szerepek átalakulása, a média befolyása, a fogyasztó gyermekek megjelenése jelzi a változást. Ebben a megváltozott helyzetben a hagyományos szülői és nevelői reakciók már nem képesek válaszolni az új, gyermeknevelést érintő kihívásokra. Az új világban a vibráló képet sugárzó média utópikus közeget kínál, melyből kizárhatók a felnőttek, ugyanis a sokszor nevetséges szerepben megjelenő felnőttek (pedagógusok) világa megzavarhatja a fogyasztás motorja által hajtott álmvilágot. A média által készen kapott információ befogadása nem igényel szellemi erőfeszítést, így a tanulás, a szellemi erőfeszítés aktív folyamatát kizárja.

A fentiekből is látható, hogy a mai kor tele van bizonytalansággal, a tömegkultúra minden ízében támadja a gyermeki ártatlanságot, a televízió, a számítógép, az internet, a fogyasztói társadalom értékromboló világa azt sugallja számunkra, hogy meg kell védeni a gyermeket a tömegkultúrától. Ezért az új szempontú történeti és szociológiai gyermekkorutatásokban már kitüntetett helyet kaptak a modernitás gyermekkor-értelmezéseinek kritikai vizsgálatai, azaz újabb narratívák

születtek a gyermekkorról. A nyugati modern világban a 19. sz. végétől két, domináns megközelítés körvonalazódott, az egyik a természetes fejlődést közép-pontba állító gyermekfelfogást vizsgálja, a másik csoportba a szocializációra építő értelmezéseket sorolhatjuk. Az előbbi, az úgynevezett természetes fejlődő gyermeki modell erősen biológiai alapozású, központi gondolata a minden egyes gyermekre jellemző normatív fejlődési elv magyarázata. Ide sorolhatjuk Jean Piaget felfogását (Piaget, 1970), miszerint a gyermek természetes, egyetemes biológiai lény, aki elkerülhetetlen fejlődési (minőségi) változásokon halad át belső érés, önfejlődés eredményeként, ugyanakkor a társadalmi környezet segít ebben a folyamatban. Érdemes megemlíteni, hogy az új szociológia képviselői elfogadják a fejlődés gondolatát, de hiányolják a társadalmi, társas hatások jelentős szerepének elismerését. Szerintük a természetesen fejlődő gyermekfelfogás mint felnőttégből kiinduló koncepció egyoldalú, naiv; normatív elméleteket, pedagógiákat támogatót és hívott életre, amely nem számolt a társadalmi hatásokkal.

A 19. sz. végén kezdték használni a szocializáció fogalmát a társadalomtudományokban, s ez lefedte azt a problémakört, hogy a biológiai egyed miként válik társadalmi lényé; így született meg a társadalmi alapokon nyugvó elmélet, a szocializálódó gyermek modellje. Ezen felfogás szerint a gyermekkor a felnőtt életre való felkészülés szakasza, a valamivé levés normatív jellege domborodik ki. Ebben a megközelítésben a fő kérdés: az aszociális gyermekből miként lesz szociális felnőtt. Az új szociológiai gyermekkor kutatás ugyan élesen bírálta a két paradigmát, de elmondható, hogy nem voltak képesek túllépni és meghaladni azokat. Sajnálatos módon elszigetelten kezelték az ember természeti és társadalmi lényegét, nem tudták harmonizálni a kultúra, a társadalom, az egyén és a közösség szempontjait a gyermeki fejlődés értelmezésében.

Az ezredfordulón egy merőben új nézőpont született Jenks, C. (Jenks, 1996) és Prout, A. (Prout, 2005) nyomán. Könyveikben a gyermekség új olvasata jelenik meg. Minden korábbi koncepció a felnőtt állapothoz való hasonlításban, normatív módon ragadta meg a gyermek lényegét, ők ezzel szemben új mederbe terelték a gyermekséggel kapcsolatos tudományos párbeszédet, felismerve azt a tényt, hogy a gyermek fejlődése nem természetesen zajló, hanem összefüggésrendszerben zajló folyamat. A gyermekkor a társadalomvizsgálat egyik szempontja, a kutatások gyermekkorok változatairól és nem a gyermekkor univerzális jelenségéről tudósítanak. Az új paradigma szerint a gyermekeket érdemes saját értékükön vizsgálni, függetlenül a felnőttek szemléletmódjától, hiszen a gyermekek aktív résztvevői saját életüknek, közösségeiknek, a társadalomnak. A kutatásban a társadalomtudományok hermeneutikai szemlélete jelenik meg: az új paradigma a gyermekkorok fogalmi újraalkotásának folyamata, új értelmezések konstruálása. Egyértelműen megállapítható, hogy a történelmi forrásokban a gyermekeknek nincs mérvadó hangjuk, kevésbé kerültek be a kollektív emlékezetbe. A gyerekeket

saját jogukon kellene társas szereplőknek, információforrásnak tekinteni. A történészek foglyai egy normatív, azaz a felnőttek világát viszonyítási pontnak tekintő szemléletnek; ugyanakkor a gyermekek és gyermekkorok vizsgálatát a felnőtt centrikus látásmódból kilépve kellene végezni.

Az új szociológia gyermekfelfogása számos kutatás keretét szolgál, melyek az etnográfiai ihletésű, kvalitatív, hermeneutikai alapú gyermekfelfogásokat, leírásokat, értelmezéseket helyezik előtérbe. Az új szempontú kutatás kiemelt figyelmet szentel a szóbeli feltárássra, a speciális helyzetek bemutatására. A kvalitatív megértésre törekszik: nem tudományos igazságok kimondása, hanem jelenségek feltárása és értelmezése kerül előtérbe. A kutatók – nagyon helyesen – azt is szorgalmazzák, hogy a gyermekek hangja is jelen legyen a vizsgálatokban, hiszen a gyermek kompetens, cselekvő lény, képes önmagáról autentikus adatokat szolgáltatni. Átértékelődik a kutatói szerep, és megjelenik az új attitűd: a vizsgálatot végző személy nem objektív értékelő, hanem résztvevő megfigyelő és reflektáló; ebben a helyzetben nem a gyermekről, hanem a gyermekkel folyik a kutatás. Új eleme a kutatói szerepnek a fenomenológiai szemlélet: a kutató nem alakítja át a gyermek megnyilvánulásait, sőt a kutató saját kutatói nézeteit állandó kritika alatt tartva rögzíti a gyermek megnyilvánulásait. A „new history” talaján kibontakozó mikrokutatások a különböző kultúrákban élő hús-vér gyermekek mindennapi élete felé irányítja a kutatók figyelmét, hiszen a gyermekszemlélet nem csupán történeti és biológiai-genetikai megalapozottságú, hanem kulturálisan is determinált, ezért kiemelkedő jelentősége van a napjainkban elindult, gyermekkorokat vizsgáló etnográfiai kutatásoknak. Fontos kutatási téma, hogy a különböző kultúrákban élő gyermekek hogyan pozícionálják, miként látják magukat. A posztmodern korban nem elsősorban korábbi gyermekkorok rekonstrukciójáról és a fennálló rendet támogató konstrukcióról beszélnek a kutatók, sokkal inkább a gyermekkor dekonstrukcióját kell elvégezni, vagyis a gyermekkor jellemzőinek újragondolása szükséges, hiszen a gyermekkor a különböző kulturális környezetben mást és mást jelent.

Eltűnni látszik a természetes szakadék a gyermekkor és a felnőtté válás között, ezért egyes kutatók egyenesen a gyermekkor haláláról beszélnek – főleg a felnőtt-gyermek élethelyzetek hasonlósága: teljesítményelv, szórakozás, öltözködés, dohányzás, alkohol, drog, nyílt szexualitás nyomán – a posztmodern korban. Postman, N. (Postman, 1983) szerint az információ nyomtatott formája, az olvasás juttatta el a gyermeket a felnőttek világába; a képi információ felvétele nem igényel olvasást, tv-t bárki nézhet, nem zárható ki a gyermek az információból, nincs semmi rejtve (szexualitás), nem tud a felnőtt ellenőrizni, befolyásolni, a védettség kora véget ért. A képi kultúra kizárólagosságával a gondolkodás útja is megváltozott, a képi jelek követése nem igényel logikai, fogalmi műveleteket. Zrinszky László (Zrinszky, 1992) kutató azt fejtegeti, hogy a szocializáció útjai kitérőkkel

tarkítottak, nem egyenesen vezetnek a gyermeki inkompetencia világából a kompetens, autonóm felnőttvilágba, hiszen a gyermek is kompetens, ugyanakkor a felnőtt is sokáig keresi, építi önmagát. Szabolcs Éva és Golnhofer Erzsébet szerint (Golnhofer–Szabolcs, 2005) e posztmodern világban tehát el kell búcsúznunk a gyermekkortól, de nem kell beszélni annak haláláról. A gyermekekről szóló narratívák folyamatosan íródnak a jelenben, többféle olvasatban beszélhetünk róluk. A posztmodern filozófia szerint „minden egész eltörött”, vagyis a nagy narratívák, világnézetek, ideológiák elvesztették erejüket, hatalmukat, felbomlottak, feltöredtek. Az új helyzetben egymás mellett képesek élni egymásnak ellentmondó nézetek, eszmék, értékrendek, vallások, ezért kialakult egyfajta bizalmatlanság, többek között a tudomány nagy magyarázataival szemben is. Az új értelmező teóriák nem fogadják el az egyetemleges magyarázó elv szerepére pályázó „nagy narratívák” érvényességét, a korszellem inkább a térben, időben és kultúrában korlátozott hatáskörű értelmező teóriáknak kedvez. A kritikával párhuzamosan kételyek fogalmazódtak meg a klasszikus gyermeki fejlődéstudományok egyetemes érvényességét illetően is. A posztmodernben már nincs kitüntetett értékrend, a megismerés útjai elbizonytalanodtak, a televízió, a médiák, a pop-art és a bulvársajtó egyre erősödő „világuralma” figyelhető meg. Az erőszak hallgatóságos jóváhagyásának lehetünk tanúi, a gyermek-felnőtt külleme és a gyermek-felnőtt élethelyzetek – pl. teljesítményelv, szórakozás, dohányzás, drog, nyílt szexualitás – félelmetesen hasonlítanak egymásra. Globalizált világunkban egyre inkább terjed a fogyasztás „imádata”, a gyerekek és fiatalok „bárminek” mértéktelen fogyasztására való idomítása (Hollywood-effektus). A fentiek miatt beszél Marie Winn (Winn, 1990) gyermekkori nélküli gyermekekről, koravén felnőttekről, Neil Postman (Postman, 1983) a gyermekkori eltűnéséről, gyermekszinten megrekedt, infantilizált felnőttekről. Ez ugyanannak az éremnek a két oldala.

A kisgyermeknevelés aktuális kérdései

A kisgyermek fejlődése, nevelése egy nemzet gyarapodásának, a gazdaság fejlődésének kritikus kérdése, mivel csak a boldog, kiegyensúlyozott és jó képességű gyermekek válhatnak alapjává egy prosperáló, hosszú távon fenntartható társadalomnak. Amikor okos módon befektetünk gyermeinkbe és családjainkba, a következő generáció azt biztosan visszafizeti. Amikor elmulasztjuk megadni gyermekeinknek, amire szükségük van ahhoz, hogy erős alapot építsenek az egészséges és produktív életükhöz, akkor saját jövőnket és biztonságunkat is kockára tesszük. A tudomány ma már sok – átgondolásra és továbbgondolásra érdemes – eredményt feltárt és bemutatott ahhoz, hogy mi kisgyermeknevelők hogyan használjuk ki lehetőségeinket a leghatékonyabban egy szilárd, kiegyensúlyozott, fejlődő társadalom felépítéséhez.

A kisgyermeknevelő szakember számára a kisgyermekkor – az ember, a kisgyermek, a kisgyermekkorai fejlődés – jelentőségének, felnőtt életre, az egész emberi életútra gyakorolt hatásának megismerése és megértése rendkívül fontos. Tisztában kell lenni a kisgyermekkorai fejlődés legújabb tudományos eredményeivel, a kisgyermekkorai fejlődést és fejlesztést meghatározó faktorokkal, a korai agyfejlődés és az emberi fejlődés összefüggéseivel, az idegtudomány, a kisgyermekkorai agy kutatás legújabb megállapításaival. Életünk minősége a magunkhoz és a másokhoz fűződő viszonytól és környezetünkkel lévő kapcsolatunktól függ. Ezért nem kerülhetjük meg az érzelmi intelligencia kérdéskörét, hiszen a kisgyermekkor – a szociális kompetenciák és a kognitív képességek mellett – az érzelmek megalapozásának rendkívül fontos időszaka. Az érzelmek, a szeretet és a gyermeki agyfejlődés közötti összefüggésekre és a kisgyermekkorai stressz felnőtt életre gyakorolt hatására is felhívjuk az olvasó figyelmét. Jelen fejezetünkben szó lesz korunk egyik rendkívül fontos pedagógiai irányzatáról, a konstruktivista pedagógiáról, mely a korábbi tanuláselméletekhez képest merőben más és új téziseket fogalmaz meg. A kisgyermeknevelőnek tisztában kell lennie azzal a rendkívül izgalmas tanulási mechanizmussal, melyben a kisgyermek önmagát és önmaga tudásrendszerét felépíti, így fontos látni és ismerni a tanuló kisgyermeket, a kisgyermekkorai tanulás természetét és folyamatát, annak központi idegrendszeri, érzelmi, szociális hátterét. A kisgyermekkor a tapasztalatszerzés, a cselekvőképesség és a kompetenciák megalapozásának időszaka, így a kisgyermekkorai tanulás értelmezése és megismerése rendkívül fontos kérdés. A legszenzitívebb életszakaszban fontos feladatunk, hogy segítsük a gyermekeket önmaguk megalakításában, és abban, hogy a világot a saját szemükön át láthassák. A konstruktivizmus nevelésfelfogása (*Nahalka, 2002*) mellett szólnunk a tanítás nélküli tanulás, az észrevétlen tudásszerzés kérdéseiről is. Beszélünk a kisgyermekkorai alapszükségletekről, arról, hogy mire van szüksége egy kisgyermeknek, és mit adunk, mi realizálódik. Minden otthon kezdődik – a család szerepe az egyéni életút megalapozásában megkérdőjelezhetetlen. Szólnunk arról is, hogy a kisgyermekkorai befektetés kétségekívül megtérül – ez a leghatékonyabb és legokosabb politika.

A kompetenciák megalapozásának időszaka

Az élethez szükséges kompetenciák megalapozásának időszaka (*Demeter, 2006*) vitathatatlanul a kisgyermekkor. Ekkor rakjuk le az érzelmi, az értelmi és a szociális képességeink alapjait. A kompetencia latin eredetű szó, alkalmasságot, ügyességet fejez ki. A kompetencia olyan általános képesség-rendszer, amely tudáson, tapasztalaton, értékeken alapszik, és amelyet egy adott személy tanulás során fejleszt ki magában. A kompetencia fogalma pedagógiai-pszichológiai megközelítésből nem más, mint a „mit” (teoretikus tudás) egyszerű tudásán túl a „ho-

gyan” tudását (procedurális tudás) is magába foglaló operatív intelligencia. A kompetencia akcióra vonatkozik, a környezet megváltoztatására csakúgy, mint a környezethez való alkalmazkodásra.

A kompetencia alapú oktatás célja az, hogy a gyermekek a mindennapi életben hasznosítható tudással rendelkezzenek – nem lemondva az ismeretek elsajátításáról, vagyis: ismeretekbe ágyazott képességfejlesztésről van szó. Az alapkompenciák három dimenzióját különböztetjük meg. Beszélünk intraperszonális (személyen belüli) kompetenciákról, ezek a személyes kompetenciák; olyan érzelmi, értelmi és szociális alapok, melyek segítségével megtanulunk önmagunkkal békében, szeretetben, harmóniában együtt élni: önismeret, önbizalom, önkontroll, Én-kép, önfegyelem, önbecsülés, önelfogadás. A másik nagy terület az interperszonális kompetenciák csoportja; elsajátításukkal megtanulunk másokkal együtt élni: kommunikáció, másság elfogadása, empátia, tolerancia, elfogadás és befogadás, együttműködés, szeretet. A harmadik nagy kompetenciacsoport pedig az emberi élet egyik legbonyolultabb és legáltalánosabb tevékenysége, maga a tanulás – ennek segítségével megtanuljuk megismerni a világot.

A kompetencia alapú oktatás lényege, hogy a pedagógiai folyamat közép-pontjában nem a tanítás, hanem a tanulás aktív folyamata áll; a fejlesztendő kulcskompetenciák között szerepel a tanulni tudás képességének fejlesztése. Meg kell tanítanunk a gyerekeket a kételkedésre, a kritikai gondolkodásra, hogy tudjanak a sorok mögött is olvasni. Hangsúlyozottabbá válik a tudatos egyéni fejlesztési folyamat, a tevékenységterv elkészítésével, ami a tanuló gyermek tudásából, képességeiből, érzelmi intelligenciájából és szociális helyzetéből indul ki. A kompetencia alapú nevelés-oktatás erősen épít a hozott tudásra, az intézmény keretein kívül megszerezhető ismeretekre. A fejlesztendő kulcskompetenciák az életben való boldogulást teszik lehetővé, ezért különféle környezetben egyaránt fejleszthetőek. Az intézményen kívüli tanulási lehetőségek élményszerű megélése kiváló lehetőséget ad az élethosszig tartó tanulás megalapozására.

A pedagógusi sztenderdek, nevelői kompetenciák közül elsőként a gyermekek szeretetét, a gyermekhez való simulás elvét kell megemlítenünk; szeretet nélkül nem működik a kisgyermeknevelés. Meg kell ismerni az emberi fejlődést, a tanuló kisgyermek sajátosságait, a kisgyermekkori tanulás törvényszerűségeit, a téma legfrissebb tudományos eredményeit, megállapításait. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy minden gyermek egy sajátos kultúra hordozója, állandóan tanulunk egymástól, a kisgyermekkori tanulás mindig tevékenységbe ágyazottan történik. Rendkívül fontos a kisgyermekneveléssel kapcsolatos szakirodalmak, országos és helyi dokumentumok ismerete. Nem hagyható figyelmen kívül a nevelőmunka adaptálása a gyermek egyéni szükségleteihez, kívánatos többféle tanulási stratégia alkalmazása, fontosak a motivációs és tanulásszervezési képességek, a jó kommunikációs képesség, a tervezési képesség, a szilárd szakmai elkötelezettség, a

felelősség, az alázat, a példamutatás és az együttműködési képesség.

A kisgyermeknevelő legyen tisztában a gyermekek fejlődésének és tanulásának sajátosságaival, legyen képes olyan tanulási feltételeket teremteni, amelyek elősegítik a gyermekek intellektuális, szociális és személyes fejlődését. A kisgyermeknevelőnek tisztában kell lennie a tanulás mibenlétével – a gyermekek hogyan konstruálják meg tudásukat, hogyan szerzik meg készségeiket, képességeiket és fejlesztik gondolkodásmódjukat. Továbbá tudnia kell azt is, hogy a gyermekek fizikai, szociális, érzelmi, erkölcsi és értelmi fejlettsége kölcsönösen hat a tanulásra. Jó, ha a nevelő még tisztában van a kisgyermek elvárható fejlettségével és az egyéni különbségek mértékével, továbbá elismeri és értékeli az egyéni különbségeket minden területen, megbecsüli minden egyes gyermek sajátos képességeit, adottságait, eltökélt a gyermekek hozzáértésének és önértékelésének fejlesztése iránt, továbbá kész a gyermekek erősségeit a fejlődés alapjaiként, hibáikat lehetőségként kezelni.

A kisgyermek szükségletei

Ha széles perspektívából tekintünk a kisgyermekre, akkor elmondhatjuk, hogy a mai gyermekek a holnap polgárai, dolgozói és szülői, a jövő társadalmának és a gazdaság fejlődésének megalapozói. Nem szabad elfelejteni, hogy a család, a bölcsőde, az óvoda alapozza meg a nemzeti szellemi és anyagi növekedést. A kisgyermekkorai szükségletek (Tausz, 2006) megfogalmazása kardinális kérdés, a hangsúly mindig a gyerekek boldogságára, biztonságára, fejlődésére, egyéni eredményességére és tevékenykedtetésére helyeződjön. Csökkenjen az intézményekben a szelekció és szegregáció, mérséklődjenek a kisgyermekek közötti egyenlőtlenségek, ugyanakkor növekedjen az intézményt használók és szereplők elégedettségi szintje. Rendkívül fontos a támogató szülői környezet megnyerése az intézményes nevelésnek. Kulcskérdés a kötött vagy kötetlen, szervezett vagy spontán pedagógiai fejlesztés és a fejlődés megtámogatása, a folyamatos szakmai megújulás, új módszertani anyagok kidolgozása. Hiteles és folyamatos szakmai párbeszéd nélkül nem lehet közelíteni a XXI. századi nevelés követelményeihez. A jelenlegi társadalom akkor biztosítja jövőjét, ha minden gyermek számára az egészséges, felelősségteljes és produktív élet megalapozásához szükséges feltételeket megteremti. Csak professzionális kisgyermeknevelés képes támogatni a célok teljesülését.

Először is az alapvető fiziológias feltételeket kell biztosítani: fedél, élelem, ruházat, mérgező anyagoktól mentes környezet. Nagyon fontos a gyermek fejlettségének megfelelő tapasztalatokat, ingereket biztosító tárgyi környezet, és nem utolsósorban a szeretetteljes, pozitív, biztonságot jelentő, támogatást nyújtó, stabil kapcsolatrendszer. Ha kisgyermekkorban tartósan nem elégülnek ki a szükségle-

tek, hosszú ideig hiányoznak a kora gyermekkori fejlődést támogató feltételek, akkor komoly és gyakran visszafordíthatatlan folyamatokkal kell szembenéznünk, ugyanis a tartós toxikus stressz káros hormonális és idegrendszeri változásokat eredményez, és megváltoztatja az agy szerkezetét. A toxikus stressz az első években károsíthatja a fejlődő agyi struktúrát, valamint tanulási és viselkedési problémákat okozhat, illetve megnöveli a fizikai és mentális betegségek kockázatát. A toxikus stressz forrásai között lehet a súlyos szegénység, súlyos szülői mentális egészségkárosodás, a gyermek nem megfelelő gondozása, erőszaknak kitévése, a stabil, gondoskodó, szeretetteljes kapcsolatok hiánya a gyermek életében.

Vitathatatlan tény, hogy boldog, egészséges lelkű, kiegyensúlyozott, a világ dolgai iránt nyitott, eleven eszű, kezdeményező kisgyermekeket kell nevelni, akik később a társadalom intelligens, fogékony, problémamegoldásra képes, kreatív tagjaivá válhatnak. Az intézmény nyitott és rugalmas rendszere mindig igazodjon a gyermek egyéni szükségleteihez, életkori és egyéni sajátosságaihoz, fejlődési üteméhez. A játék a legfontosabb, legfejlesztőbb tevékenység, melynek minden nap, visszatérő módon, hosszantartóan, zavartalanul kell kielégülnie. A gyermeki aktivitás, motiváltság, kíváncsiság életben tartása és kielégítése, a kreativitás előtérbe helyezése, a kompetencia érzés kialakítása, fenntartása rendkívül fontos tényezők. Nem feledkezhetünk meg az egyéni, differenciált bánásmódról sem, amely elengedhetetlenül szükséges a minden gyermeket megillető személyes, bensőséges kapcsolat kialakításához. A kisgyermek a szűkebb és tágabb környezetben az emberi érintkezés alapvető szokásait is elsajátítja.

Az érzelmek (*Goleman, 1997*) áthatóan és rendkívül befolyásolóan vannak jelen a kisgyermekkori személyiségfejlődésben. Az érzelmi intelligencia (EQ) a szív látása. Ha társat, barátot keresünk, ha gyermekünket tartjuk kezünkben, egy kidobott állatot befogadunk, vagy virágot szedünk a mezőn, ha helyünket és utunkat keressük az életben, akkor mindezt az érzelmi intelligencia erejével tesszük. A körülöttünk lévő világ jelenleg még jobban értékeli az értelem fényét, az IQ-t, mint a szív látását, az EQ-t. Sokáig úgy tartották, hogy a magas IQ megjósolja a sikert, a tanulmányokban és a munkavégzésben egyaránt. A legutóbbi felmérések alapján az IQ a legjobb esetben is csak ötödét teszi ki a sikeres életvitelt befolyásoló tényezőknek. A fennmaradó jelentős rész más erőkre vezethető vissza. A fejlett érzelmi képességű embereknek jóval nagyobb az esélye a sikeres, megelégedett életre, mert elsajátították azokat a lelki szokásokat, amelyekkel a teljesítőképességüket képesek növelni. Csíkszentmihályi Mihály szerint (*Csíkszentmihályi, 2010*) minél fiatalabbak a gyerekek, annál inkább jelent a tanulás számukra örömteli állapotot, és minél idősebbek, annál kevésbé képesek flow, azaz optimális élmény átélésére a tanulás során. Egy vizsgálat kimutatta, hogy az iskolában töltött idő harmadára jellemző a tanulásra készítő pozitív állapot, optimális működési szint, a flow, miközben sajnálatosan magas a szorongás, az una-

lom és az apátia aránya a mai magyar közoktatás intézményeiben. A magas követelmények miatti szorongás aránya alig fele az alulterhelés következtében fellépő unalom és apátia együttes arányának. A flow állapot magas szintű motivációt, kihívásokra való készenléti állapotot jelent, továbbá a feladatok elvégzésére való megfelelő szintű alkalmasságot, képességet, kompetenciát. Ha bármelyik hiányzik, a tanulás nem lesz örömteli, élvezetes.

A kora gyermekkori, egészséges fejlődést biztosító programok szükségessége és megtérülése vitathatatlan. A gyermek életének első éveiben fejlődésének szinte minden lehetséges aspektusa szempontjából döntő fontosságú az ingergazdag környezet és a szeretetteljes, stabil, biztonságos és kielégítő kapcsolat a gyermek és a családtagok, valamint a gyermeket gondozó személyek között. A nem megfelelő minőségű gyermekgondozás és -nevelés bizonyítottan kijavíthatatlan, és életre szóló károkat okoz.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy gyermekeink számára legfontosabb a szeretet, az ingergazdag környezet és a támogató kapcsolatrendszer. A szeretet a kisgyermekkori növekedés és a fejlődés táptalaja. Mindenki – a kisgyermeknevelés bármely területén is munkálkodva – járuljon hozzá egy egyetemlegesen boldog gyermekkor megteremtéséhez.

Az kisgyermekkori agy kutatás új eredményei

A tudósok korábban azt hitték, hogy az emberi agy fejlődése lineáris. Ma már kijelenthetjük, hogy az agy fejlődésében szenzitív periódusok vannak, és a kisgyermekkor a legszenzitívabb szakasz a központi idegrendszer fejlődése szempontjából. Megszületéskor szinte az összes idegsejt jelen van az agyban, ez körülbelül 100 milliárd idegsejtet jelent. Az újszülött agyának súlya csupán negyede egy felnőttének, a hálózat folyamatosan épül, az idegsejtek velősödnek. A kisgyermekkori agy hálózatának burjánzását jól mutatja azon adat, amely szerint születéskor egy idegsejtnek átlagban 2 500 kapcsolata (szinapszisa) van, majd a második év végére kb. 15 000! Tehát a szinaptikus hálózat az első két évben rendkívüli fejlődést mutat. Az agykutatók szerint (Ádám, 2004) az agy szerkezetének kiépülését, a hálózatot leginkább a szeretet és az ingergazdag környezet, a tapasztalat stimulálja. Az egy időben ingerületbe jövő sejtek nyúlványokat (dendrit, az elme „mágikus fáit”) növesztenek egymás felé – a hálózat folyamatosan formálódik. Minden alkalommal, amikor végigfut az információ az idesejtek között, a kémiai és elektromos hatások megerősítik a sejtek közötti kapcsolatot – a hálózat érik. Ezért van szükség az ingergazdag környezetre, a kisgyermekkel való folyamatos foglalkozásra. A nem használt, felesleges szinapszisek a harmadik életév után folyamatosan pusztulnak, az agyi hálózat stabilizálódik. Az agy struktúrájának teljes felépülése hosszútávú folyamat, amely a születést megelőzően kezdődik

el, és folytatódik a felnőttkorig. Azt már tudjuk, hogy az első életévek a legaktívabb időszak a neurális kapcsolatok megalapozásában – 700 új kapcsolat jön létre minden másodpercben az élet első három évében.

A kisgyermekkel foglalkozók érezzék munkájuk felelősségét, hiszen az agyi struktúra fejlődésének minősége szilárd vagy éppen törékeny alapot képez a jövőbeni képességek és viselkedés számára (Kluge, 2003). Az agy hierarchikus módon épül fel, alulról felfelé építkezve, az idő előrehaladtával egyre összetettebb agyi struktúrák, hálózatok és képességek épülnek az egyszerűbb hálózatokra és képességekre. A szerető gondoskodás, a megfelelő táplálás és az élmények kölcsönösen alakítják a fejlődő agy hálózati rendszerét. A kisgyermek gyakran kínálnak fel alkalmakat, hogy kapcsolatot létesítsenek az őket körülvevő felnőttekkel, akik kell, hogy reagáljanak a kisgyermekre. A meghívás és reagálás folyamata fundamentális az agyi hálózat fejlődése szempontjából, különösen az első években. Érdeemes ismét hangsúlyozni, hogy a kisgyermek kognitív, érzelmi és szociális képességei szétbogozhatatlanul összefüggenek egymással; mind testi, mind lelki egészségük rendkívüli módon függenek egymástól egész életük során, tehát az egyik területet sem lehet megcélozni anélkül, hogy a többire ne legyen hatással. Sajnos az agyi plaszticitás és a viselkedés megváltoztatásának képessége csökken az idő előrehaladtával. Az agy figyelemreméltóan alkalmazkodóképes az egész élet során, megfelelő időben jól alakítani sokkal hatékonyabb és kevésbé költséges a társadalom és az egyén számára egyaránt.

Lássa be minden szülő és kisgyermeknevelő, lássa be az egész társadalom: az első életévekben átélt traumákat, lelki sebeket soha nem lehet gyógyítani, az akkor meg nem adott szeretetet, az akkor elszenvedett hiányokat később nem lehet pótolni.

Összegzés

A kisgyermekkor, gyermekkor, az emberi élet első éveinek értelmezésében és megértésében az utóbbi években paradigmaticus változások következtek be. A legújabb hazai és külföldi kutatásokból a gyermekkor egész egyéni életutat alapjában meghatározó jelentősége olvasható ki. Korábban a felnőttkor „előszobájának” tekintették a gyermekkort, melynek során a kisgyermek felkészül a felnőtt életre, szocializálódik, a felnőttek aktív közreműködésével elsajátítja a felnőttiségre jellemző és azoktól elvárt kompetenciákat. Ebből következően a gyermekséget nem önmagában, önmagához képest értelmezték és értékelték, hanem a felnőttek viszonylatában. Így a korábbi elméleti megközelítések a gyermekkort inkább a hiányállapot, az átmeneti állapot, a felkészülés, az inkompetencia, a „még nem kész ember” oldaláról definiálták. Elismerve és részben elfogadva az emberi életút szakaszainak egymásutániségét, kapcsolódásait, továbbá az egyes életszakaszok alap-

vető jellemzőit és funkcióit, egy merőben új pedagógiai megközelítés bemutatására vállalkoztunk jelen fejezetünkben.

Igyekezünk a neveléstudomány mellett az emberrel, az ember fejlődésével és fejlesztésével foglalkozó egyéb tudományok eredményeit is bemutatni, törekedve az interdiszciplinaritás elvére, a komplexitásra és az összefüggések meglatására. A kisgyermek, az ember kérdésköre túl bonyolult ahhoz, hogy csupán a pedagógiai oldaláról közelítsünk. A fejlődő gyermek kontextusában feladatunk a tudományok közötti folyamatos párbeszéd támogatása, a különböző álláspontok hiteles bemutatása és tárgyilagos értékelése.

Reményeink szerint az is kiderült az olvasó számára, hogy a kisgyermekkor, a kisgyermekkorai fejlődés és fejlesztés még soha nem volt ennyire az emberrel foglalkozó tudományok, különösen a neveléstudomány fókuszában. A legújabb nemzetközi és hazai kutatási eredmények arról számolnak be, hogy az emberi életút első éveinek nem csupán előkészítő, felkészítő, bevezető funkciójuk van. A valamire való felkészülés, az átmenet, a nem teljesség paradigmáiból kilépve határozottan ki kell jelentenünk, hogy a kisgyermek nem csupán a felnőtt viszonylatában értelmezendő, hanem önmagában, gyermeki mivoltában, saját állapotában, értékeiben, létezésében és kapcsolatrendszerében. Vitathatatlan tény, hogy az ingergazdag, stimuláló környezet, a boldog gyermekkor, a feltétel nélküli elfogadás és a mindent átható szülői, nevelői szeretet képezik a kisgyermeknevelés alapjait. Hosszú távon tehát csak a családot, a szülői és kisgyermeknevelői munkát alapvető értéknek tekintő társadalom lehet versenyképes, amely lelkiileg, testileg egészséges generációkat képes felnevelni. A minden szempontból elsőbbséget élvező professzionális kisgyermeknevelés tehát nem csupán pedagógiai, hanem nemzetgazdasági kérdés is.

A legújabb gyermekkorai kutatások irodalmát áttekintve néhány fontos következtetést a kisgyermeknevelők számára biztosan megfogalmazhatunk. A kora gyermekkorai tanulás – a tenger mozgását alapul véve – egyértelműen a dagályhoz hasonlítható; egy rendkívül dinamikus, látványos és kritikus időszak a születést követő néhány esztendő, hiszen a korai tapasztalatok és élmények az agyi struktúra kialakulásának, a gondolkodásnak és a cselekvésnek a fő építőkövei, ekképpen az emberi elme egész életre szóló „viselkedésének” megalapozása történik meg a kisgyermekkorban. A kisgyermekkorai erős kötődés és a meleg, szerető gondoskodás állandósága a legjobb védekezés a felnőttkori zavarokkal szemben. A kora gyermekkorai szegénység és az elszenvedett hiányok rendkívül hosszán befolyásolják az egyéni életutat és meggyengítik az egész személyiséget: gyakran rombolják a kapcsolatokat, a kreativitást, valamint gátolják a jövőbeni jólét és boldogság esélyét.

További, erőteljesen és gyakran visszatérő fontos kutatási témák még: a kisgyermekkorai játék természete és funkciója, a korai nyelvfejlődés fontossága és

tanulásban betöltött szerepe, a megfelelően megválasztott korai stimulálás jelentősége, a kisgyermekkorai fejlődés ütemének jelentős eltérései, továbbá a kötődések és az érzelmek nélkülözhetetlen természete a kisgyermekkorai tanulás folyamatában.

Mit biztosítsunk tehát egy, a 21. században megszületett kisgyermek számára? Talán a legfontosabb a barátságos, szenzitív környezet, a játékos mozgás, a zene, a megfelelő táplálkozás, az állandó beszéd, a szeretet és a kötődés folyamatos érzése. Rendkívül fontos még: a biztonságérzet, a félelemmentes kisgyermekkor, izgalmas lehetőségek, kihívások és a végtelen kalandok.

A kutatók egyetértenek abban, hogy az emberi életút kritikus szakasza a kisgyermekkor, melynek során az agyi hálózat – a szavak, a zene, a szeretet és a gondoskodás által – rendkívüli módon sűrűsödik, az idegpályák velősödnek, az idegsejtek nyúlványai igen gyors ütemben szaporodnak. Az idegrendszer korai stimulálásának elmaradása komoly és végleges károkat okoz. Tudjuk, hogy a korai életévekben az agy végtelenül képlékeny és határtalanul fogékony, az agyi plaszticitás miatt a korai fejlesztésben részt vevő szülők és szakemberek felelőssége vitathatatlan.

Az emberi élet első éveire a teljesség, a tökéletesség a leghelyesebb kifejezés, hiszen a gyermekkor alapjaiban meghatározza az egyéni életutat.

Így tehát központi kérdés, hogy mit adunk és mit nem adunk gyermekeinknek életük első esztendeiben. Az okos korai befektetések egyfajta kulcs a boldog emberi élet megalapozásához. Ezt minden szülőnek és kisgyermeknevelő szakembernek meg kell éreznie és értenie, hiszen az ő vállukon nyugszik a határtalan és kiaknázhatatlan lehetőség és a rendkívüli felelősség, hiszen a címben is így fogalmaztunk: a korai évek örökké tartanak.

IRODALOM

- Aries, P. (1987): *Gyermek, család, halál*. Budapest. Gondolat.
- Ádám György (2004): *A rejtőzködő elme*. Budapest. Vince Kiadó.
- Buckingham, D. (2002): *A gyermekkor halála után*. Budapest. Helikon Kiadó.
- Csikszentmihályi Mihály (2010): *Flow - Az áramlat - A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Demeter Kinga (szerk., 2006): *A kompetencia. Kihívások és értelmezések*. Budapest. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Dewey John (1912): *Iskola és társadalom*. Budapest. Lampel R. Kiadó.
- ENSZ Gyermekjogi Egyezmény (1989) New York. www.hapn.hu/download.php?id=533 [2011. 08. 01.]
- Glatz Ferenc (szerk., 1997): *Gyermek a történelemben. História, 5–6*.

- Goleman, D. (1997): *Érzelmi intelligencia*. Budapest. Háttér Kiadó.
- Golnhofer Erzsébet–Szabolcs Éva (1999): A gyermekkor kutatása új megközelítésben. *Műhely*, 5: 177.
- Golnhofer Erzsébet–Szabolcs Éva (2005): *Gyermekkor: nézőpontok, narratívák*. Budapest. Eötvös József Könyvkiadó.
- Jenks, C. (1996): *Childhood*. London New York. Routledge.
- Kagan, S. (2004): *Kooperatív tanulás*. Budapest. Önkonet Kiadó.
- Key, Ellen (1976): *A gyermek évszázada*. Budapest. Tankönyvkiadó.
- Kluge, N. (2003): *A gyermeklét antropológiája*. Budapest. Animula Kiadó és Magánéleti Kultúra Alapítvány.
- Mause, de Lloyd (1974): *The History of Childhood*. New York. The Psychohistory Press.
- Nahalka István (2002): *Hogyan alakul ki a tudás a gyermekekben? Konstruktivizmus és pedagógia*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Nathan, A. Fox–Richard, J. Davidson (1984): *The Psychobiology of Affective Development*. New Jersey, London, Hillsdale. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Németh András–Ehrenhard Skiera (1999): *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Papert S. (1988): *Észrengés. A gyermeki gondolkodás titkos útjai*. Budapest. Számítástechnika-alkalmazási Vállalat.
- Piaget, J. (1970): *Válogatott tanulmányok*. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Pollock, L. A. (1983): *Forgotten Children: Parent – Child relations from 1500 to 1900*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Postman, N. (1983): *The Disappearance of Childhood*. London. W. H: Allen.
- Prout, A. (2005): *The Future of Childhood*. London–New York. Routledge – Falmer.
- Pukánszky Béla (szerk.) (2000): *A gyermek évszázada*. Budapest. Osiris Kiadó.
- Pukánszky Béla (2001): *A gyermekkor története*. Budapest. Műszaki Könyvkiadó.
- Roboz Pál (1948): *A kisgyermek nevelése*. Budapest. Hungária Könyvkiadó.
- Szabolcs Éva (1998): Gyermekkor-történeti szempontok a pedagógiai szakirodalomban. *Magyar Pedagógia*, 3.
- Szabolcs Éva (1999): *Tartalomelemzés a gyermekkortörténet kutatásában*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szabolcs Éva (2003): Gyermekkortörténet: Új elméleti megfontolások. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Budapest. Eötvös Kiadó. 11.
- Tausz Katalin (2006): *A gyermeki szükségletek*. Budapest. MTA gyerekszegénység elleni program. www.gyerekesely.hu
- Tomka Béla (2000): *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Eu-*

rópában. Budapest. Osiris Kiadó.

The Children's Society. www.childrenssociety.org.uk [2011. augusztus 15]

Vajda Zsuzsanna (1997): Viták a gyermekkor történeti kutatásában. *Pszichológia*, 3.

Vajda Zsuzsanna, Pukánszky Béla (szerk., 1998): *A gyermekkor története.* Szöveggyűjtemény. Budapest. Eötvös József Könyvkiadó.

Varga László (2006): A Kisdednevelés című folyóirat gyermekképe, avagy az engedelmesség pedagógiai dilemmái. *Neveléstörténet*, 6: 99–114.

Winn, M. (1990): *Gyerekek gyermekkor nélkül.* Budapest. Gondolat.

Zrinszky László (1992): A nevelés vége? *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8: 47–55.